

Lilianna Kiejzik

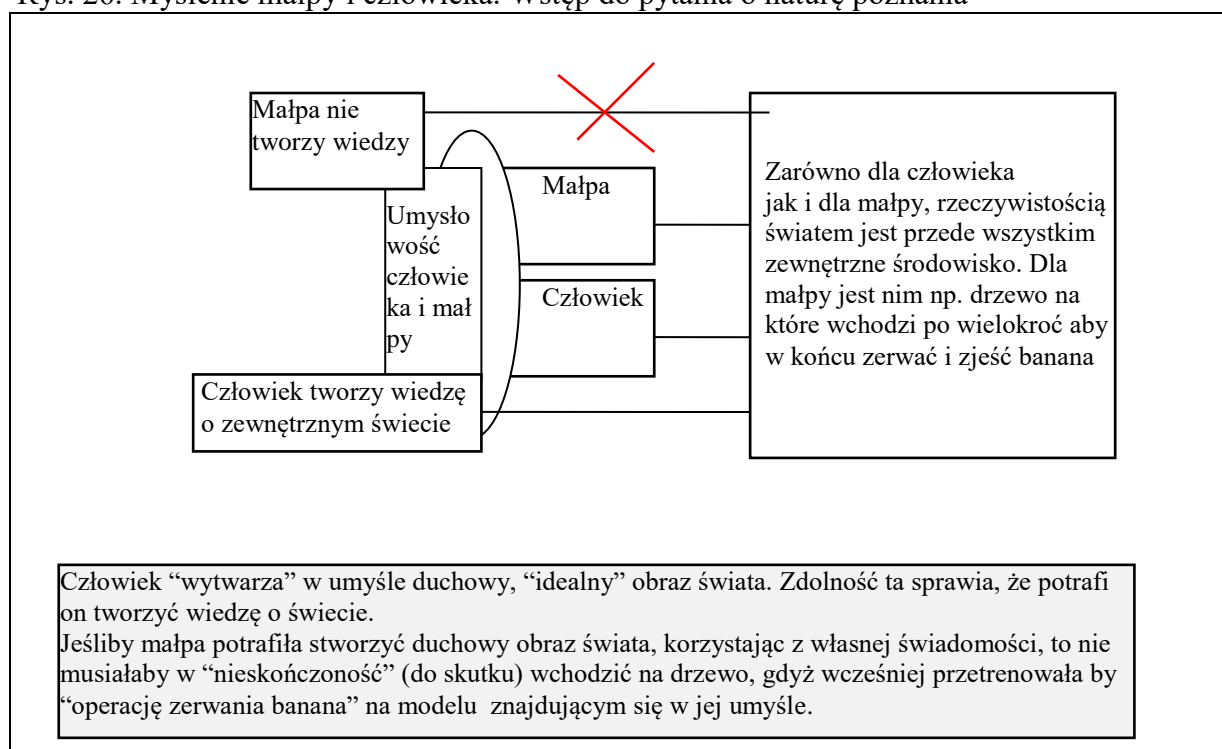
## MATERIAŁY POMOCNICZE DO WYKŁADU TRZECIEGO – 3a Z FILOZOFII NOWOŻYTNEJ (FILOZOFIA WIELKICH SYSTEMÓW – UWAGI WSTĘPNE)

**Uwaga – tekst podlega prawom autorskim, proszę nie rozpowszechniać!**

### FILOZOFIA POZNANIA

Poznanie to forma działalności dana jedynie człowiekowi. Poznanie uwarunkowane jest specyfiką funkcjonowania ludzkiego umysłu. Nie ma poznania tam, gdzie nie ma umysłu. Dlatego rozważania tego problemu rozpoczniemy od próby wskazania na hipotetyczne różnice między umysłem człowieka a domniemaną umysłowością małpy. Pozwoli to na przybliżenie się do zrozumienia kształtowania się i funkcjonowania ludzkiej wiedzy i poznania.

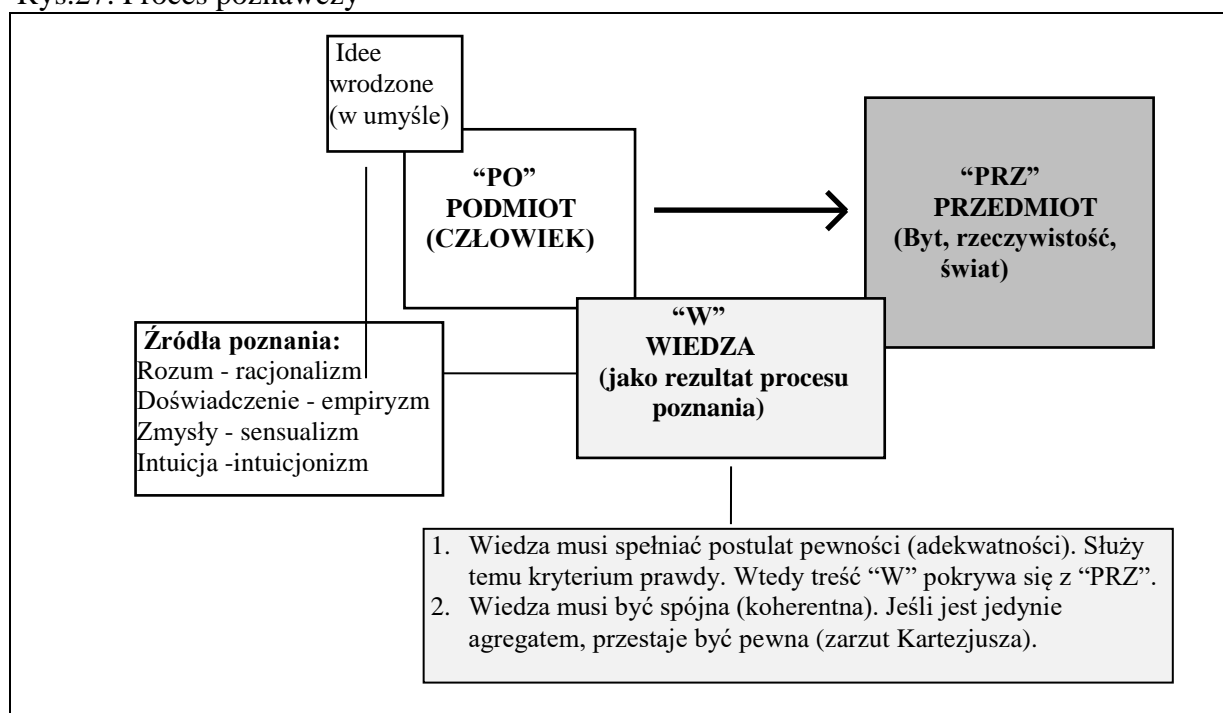
Rys. 26. Myślenie małpy i człowieka. Wstęp do pytania o naturę poznania



Wiedza i poznanie kształtują się zatem w idealnej, duchowej przestrzeni ludzkiego umysłu, której to przestrzeni małpa nie posiada.

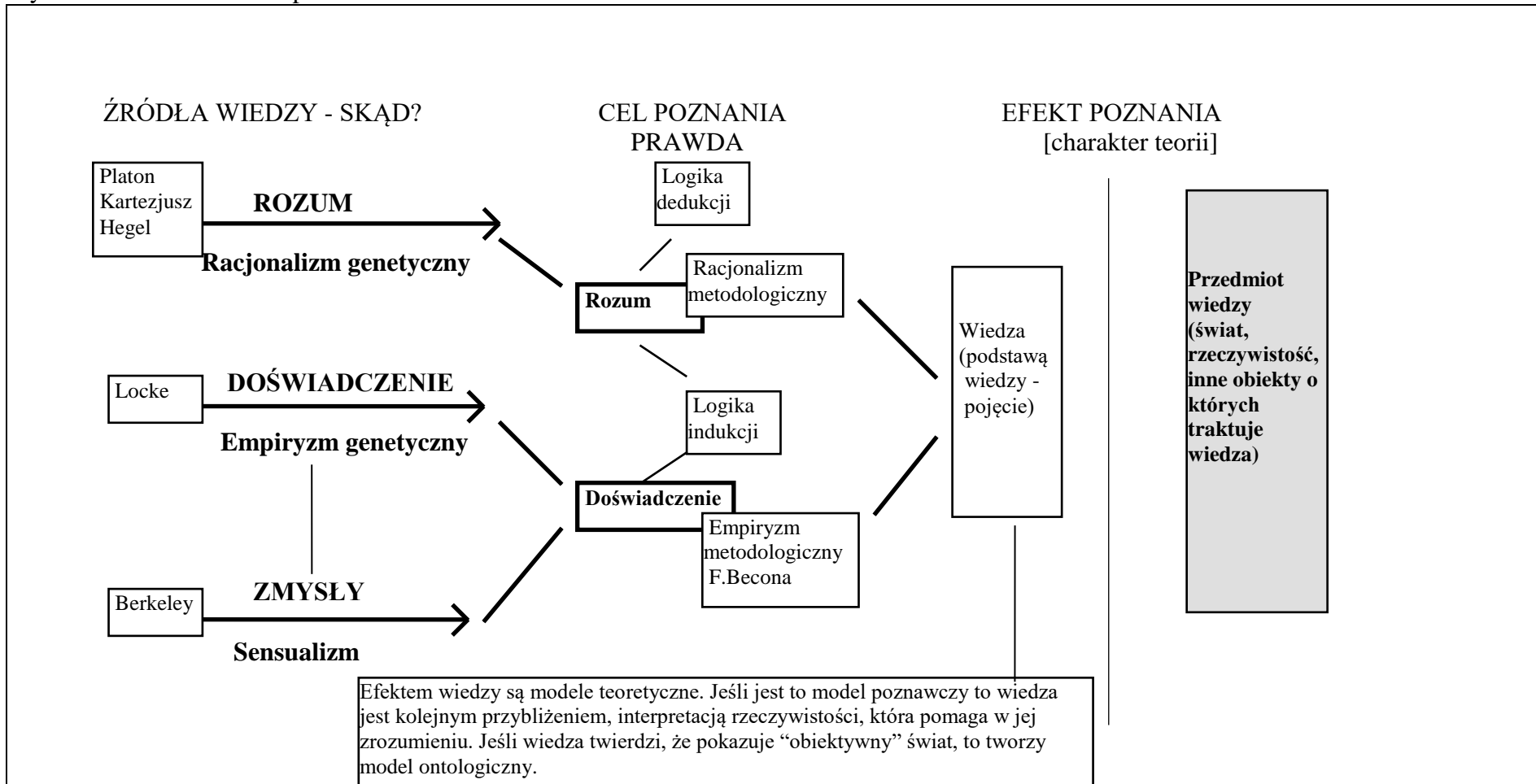
Poznanie to proces zachodzący między podmiotem a przedmiotem poznania. Efektem tego procesu jest wiedza jako specyficzny, autonomiczny świat nie sprowadzalny ani do pojedynczego podmiotu, ani do przedmiotu o którym wiedza "mówi".

Rys.27. Proces poznawczy



Człowiek posługuje się różnymi rodzajami wiedzy. Najstarszą wiedzą jaką stworzył jest wiedza zdroworozsądkowa: płytka i szeroka. Inne rodzaje wiedzy powstałe w wyniku rozwoju cywilizacyjnego. Są to: wiedza artystyczno-literacka, spekulatywna, filozoficzna oraz najważniejsza - wiedza naukowa. Wiedza naukowa wyróżnia się spośród innych tym, iż jest intersubiektywna i komunikowalna. Każdy z nas może ją sprawdzić i w istocie rzeczy szkolna nauka jest takim codziennym “komunikowaniem sobie” wiedzy. Jedynie brak pomocy naukowych oraz pieniędzy powoduje, że zmuszeni jesteśmy wierzyć nauczycielowi “na słowo honoru”. Wiedza naukowa w każdej chwili może zostać ponownie pozytywnie, zarówno empirycznie jak i formalno-matematycznie, zweryfikowana. Dlatego wierzymy szkole. Inaczej jest z pozostałymi rodzajami wiedzy. Możemy dokładnie powtórzyć proces powstawania dzieła literackiego, np. Hamleta i nic z tego nie wyniknie. Zresztą kolejne inscenizacje teatralne ciągle kończą się pytaniem, co miał na myśli autor? Podobnie jest z wiedzą filozoficzną oraz zdroworozsądkową. Coś takiego nie jest możliwe w przypadku powtórzenia eksperymentu naukowego oraz procedur matematycznych, którymi to metodami posługują się naukowcy w procesie budowania wiedzy. Do dzisiaj żaden z rodzajów wiedzy nie osiągnął takiego poziomu teoretyczności i weryfikowalności co wiedza naukowa.

Rys.23. Charakter i natura poznania



## Słowniczek terminów

**Aposterioryzm** - (łac. a posteriori - od następnego). Stanowisko według którego każde poznanie, w taki czy inny sposób (bezpośrednio lub pośrednio) zależy od doświadczenia. Inaczej: **empiryzm metodologiczny**.

**Dedukcja / indukcja** - patrz. Bacon

**Doświadczenie** - całość procesu postrzegania rzeczywistości lub ogół postrzeżonych faktów; rozróżniamy doświadczenie wewnętrzne (inaczej rozumowe, intelektualne, umysłowe) lub zewnętrzne (inaczej zmysłowe); patrz także Arystoteles.

**Epistemologia** - patrz. Platon.

**Podmiot** - w teorii poznania (epistemologii): ten, kto poznaje, człowiek; patrz także rozdział I.

**Pojęcie** - ogólne znaczenie, idealna treść słowa, terminu; w filozofii problemem jest sposób istnienia pojęć w umyśle; racjonalizm uznaje ich realne istnienie w umyśle (Platon), natomiast empiryzm zrównuje pojęcie ze słowem.

**Prawda** - potocznie jest to zgodność mówienia o czymś z tym “jak to jest”; w teorii poznania jest to cecha wiedzy; według Arystotelesa: prawda to sąd o rzeczywistości zgodny z tą rzeczywistością; wartość prawdy (lub fałszu) odnosi się do wypowiedzi, które są zdaniem w sensie logicznym.

**Przedmiot** - w teorii poznania: to co jest poznawane przez podmiot. W ogólnym ujęciu, przedmiotem w teorii poznania może być świat zewnętrzny.

**Rozum** - jedno z najważniejszych pojęć teorii poznania; zdolność poznawcza człowieka polegająca na ujmowaniu (odnoszeniu się do) rzeczywistości abstrakcyjnie, myślowo, w przeciwieństwie do ujmowania (postrzegania) zmysłowego; dla racjonalizmu rozum stanowi jedyne źródło pewnej wiedzy.

**Sensualizm** - (łac. sensualis - zdolny do odczuwania, zmysłowy), pogląd wedle którego spostrzeżenia zmysłowe, wrażenia, czucia są koniecznym i wystarczającym warunkiem poznania; skrajna postać empiryzmu - zmysły są jedynym źródłem poznania: patrz. także Berkeley.

## Literatura zagadnienia

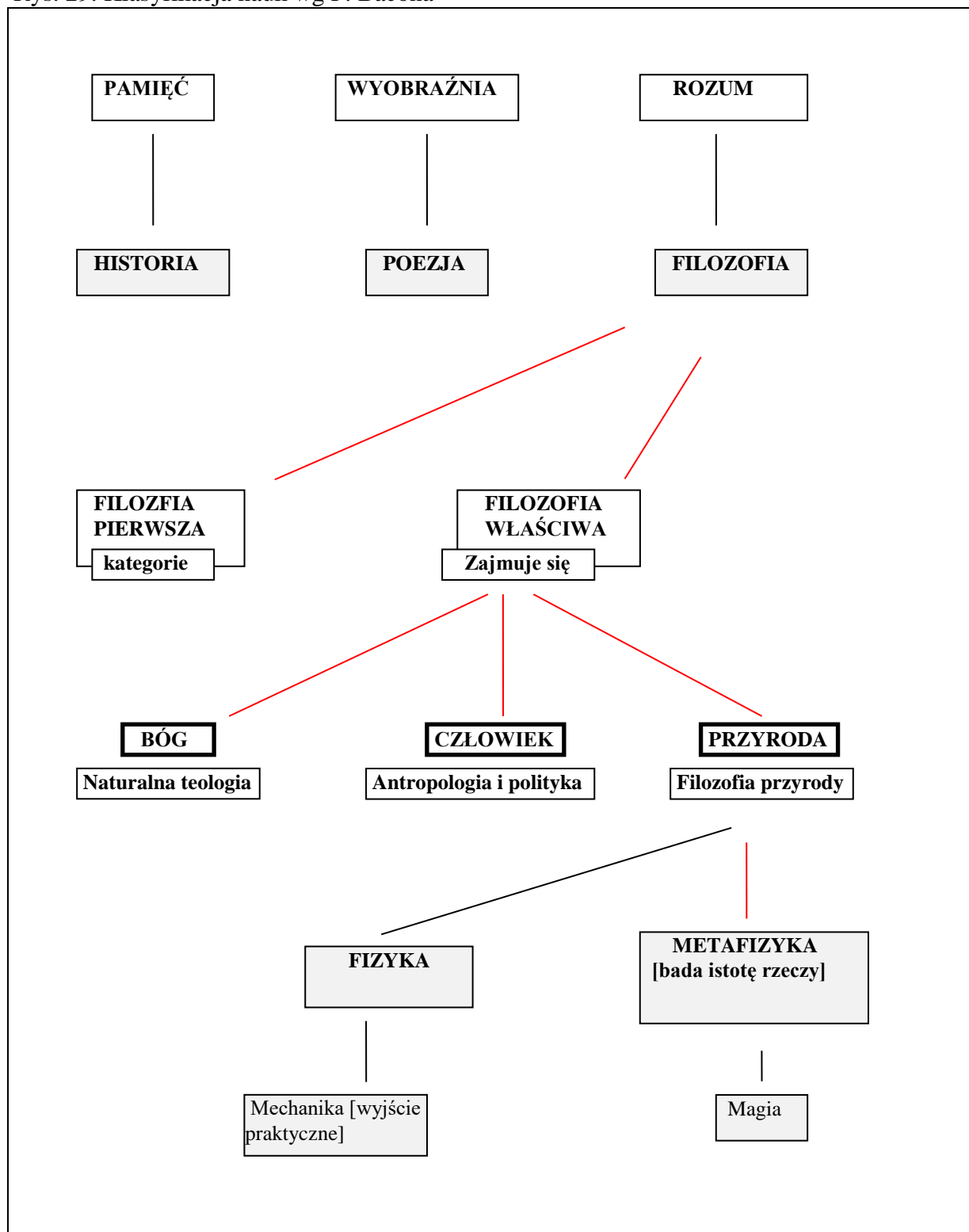
K. Ajdukiewicz: Zagadnienia i kierunki filozofii. PWN, Warszawa 1983

T. Nagel: Co to wszystko znaczy? Bardzo krótkie wprowadzenie do filozofii. Przeł. M. Szczubiałko. Warszawa 1993

## III. 1. Bacon Francis (1561 - 1626)

Pragnął stworzyć nowy “organon” tj. nową logikę odkrycia naukowego, która miała być przeciwieństwem nauki opartej na spekulacji rozumu. Zaczął od klasyfikacji nauk. Podzielił je zgodnie z władzami duszy.

Rys. 29. Klasyfikacja nauk wg F. Bacona

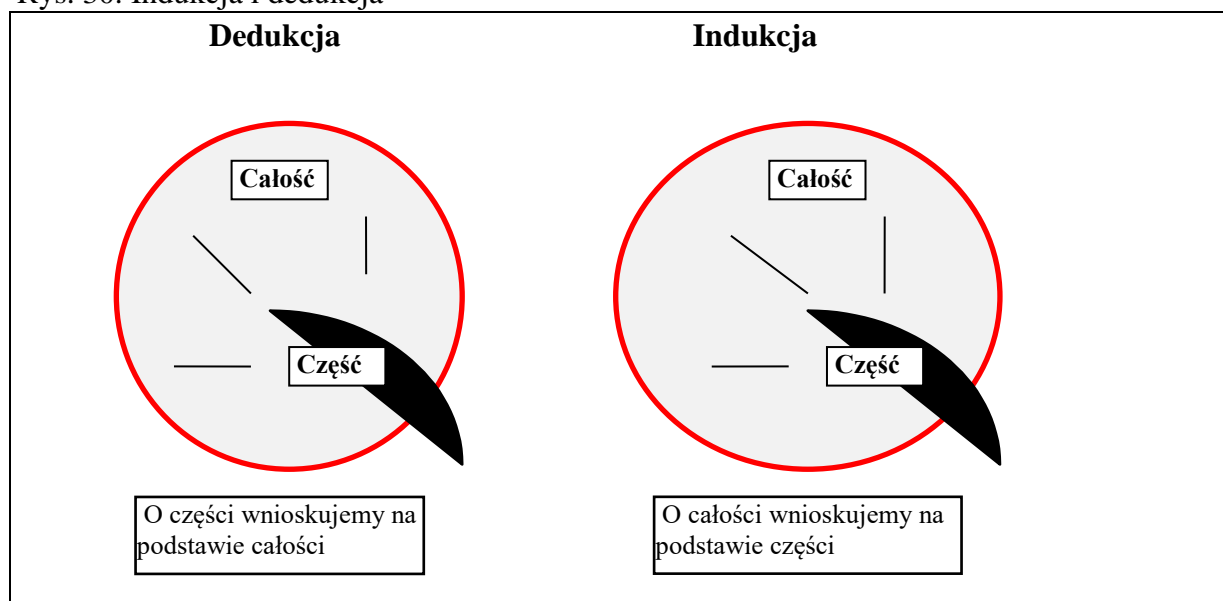


Bacon poszukiwał idealnej i doskonałej metody poznania naukowego, która w konsekwencji dałaby wiedzę prawdziwą mającą przełożenie na praktykę. Ta nowa metoda składała się z trzech zasadniczych faz:

- 1 - obserwacji faktów;
- 2 - wyłonienia hipotezy, metodą indukcyjną, na bazie poprzednich obserwacji
- 3 - eksperymentalnej weryfikacji hipotezy.

Metoda ta stała się następnie fundamentem rozwoju przyrodoznawstwa. Najbardziej spektakularne jej zastosowanie miało miejsce w teorii doboru naturalnego K. Darwina.

Rys. 30. Indukcja i dedukcja



Metoda indukcyjna Bacona zakładała stopniowe uogólnianie danych doświadczenia poprzez kolejne etapy ich opracowania. Polegało to na kolejnym zestawianiu wypadków, zjawisk i procesów w celu wykazania obecności, braku i stopnia występowania badanej cechy lub właściwości, co prowadziło do sformułowania (“odkrycia”) ogólnego prawa. Kolejnym etapem indukcyjnej metody było rozważenie szczególnych wypadków, które rozstrzygały kwestie sporne. W ten sposób metoda ta pozwalała sformułować stałe, prawdziwie naukowe oraz obiektywne własności rzeczy i świata (tj. to, co Arystoteles nazywał formą rzeczy tzn. ich istotą).

### Słowniczek terminów

**Dedukcja** - metoda zakładająca wyprowadzenie twierdzeń szczegółowych z ogólnych przesłanek.

**Doświadczenie** - patrz rozdz.

**Empiryzm** - (gr. empeiria - doświadczenie). Pogląd upatrujący w doświadczeniu zasadniczy fundament powstawania i weryfikowania wiedzy. Źródłem wiedzy jest przede wszystkim doświadczenie a nie rozum.

**Hipostaza** - efekt błędnego przekształcenia pojęć ogólnych lub pewnych abstrakcji, właściwości czy cech rzeczy w byty metafizyczne, mające istnieć, jakoby realnie, poza umysłem ludzkim i poza rzeczami jednostkowymi.

**Idol** - (łac. - idolum), zjawa, wizerunek, obraz. U F. Bacona tyle co złuda, która zagradza drogę do wiedzy rzetelnej.

**Indukcja** - przeciwstawna dedukcji metoda, która zakłada stopniowe uogólnianie danych doświadczenia.

**Pragmatyzm** - pogląd według którego umysł, intelekt człowieka powinien służyć przede wszystkim praktycznym celom przekształcania rzeczywistości, przyrody, a dopiero później poznaniu.

### Literatura zagadnienia

F. Bacon: *Novum Organum*, przeł. J. Wikariak. PWN, Warszawa 1955

Wł. Tatarkiewicz: *Historia filozofii*, t.2.

R. Palacz: *Klasyki filozofii*. WSP, Zielona Góra 1995.

### **III. 2. Kartezjusz (wł. Rene Descartes)**

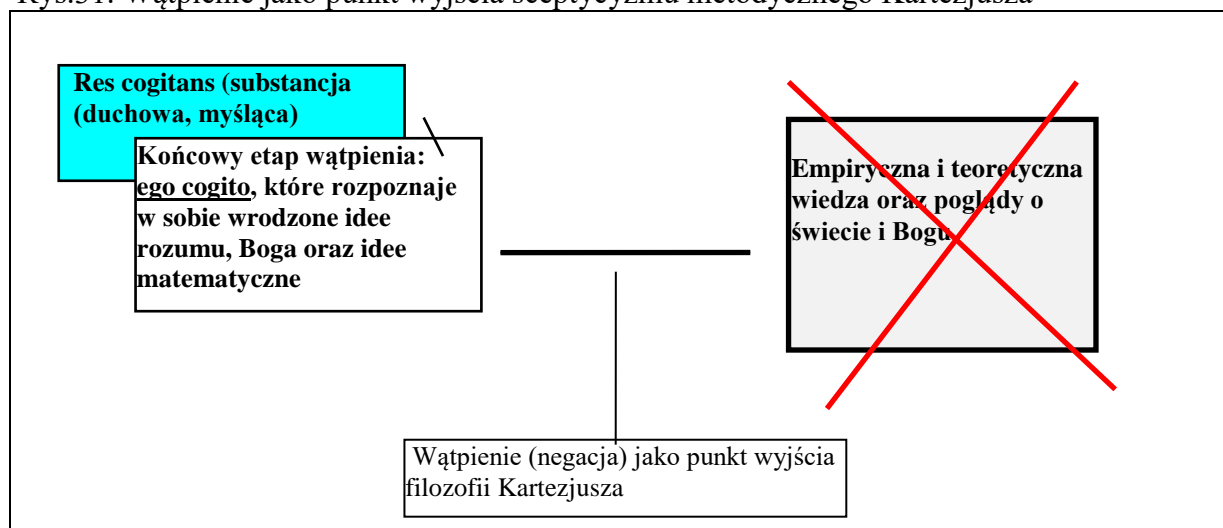
patrz także o Kartezjuszu rozdz. II 3

Punktem wyjścia filozofii Kartezjusza jest zwątpienie w empiryczne i teoretyczne przesłanki dotychczasowej nauki, a także w przekonania dotyczące Boga, świata i człowieka. Kartezjusz, przyjmując ściśle racjonalistyczny punkt widzenia, wierzy, że możliwe jest stworzenie jednolitej intelektualnie i teoretycznie wizji świata.

Aby to osiągnąć stosuje Kartezjusz metodologiczną perspektywę - **sceptycyzm**. Podważa rezultaty zastanej nauki oraz powszechnie panujące idee i przekonania. Kartezjański sceptycyzm nie jest celem samym w sobie, gdyż w ten sposób filozof chce odnaleźć substancjalne fundamenty rzeczywistości (bytu), które będą równie niepodważalne jak są w matematyce jej aksjomaty. W ten sposób realizował Kartezjusz swój ideał wiedzy pewnej i bezwzględnej na podobieństwo matematyki (**more geometrico**).

Sens całej procedury wątpienia zawiera się w słynnym "cogito ergo sum" - myślę więc jestem. Jeżeli wątpię, to znaczy, że myślę. Jeżeli myślę, to istnieję. To znaczy, że zwątpienie stanowi podstawę do stwierdzenia faktu istnienia substancji *res cogitans* (w tym przypadku ludzkich dusz, istot myślących). W tym momencie następuje płynne przejście od metodologii do metafizyki, na której buduje Kartezjusz spójną wizję świata. Jego metafizyka traktuje właśnie o niepodważalnym fundamencie świata - substancji duchowej (o duszy, myśleniu) i substancji hierarchicznie wyższej tzn. substancji boskiej, o Bogu.

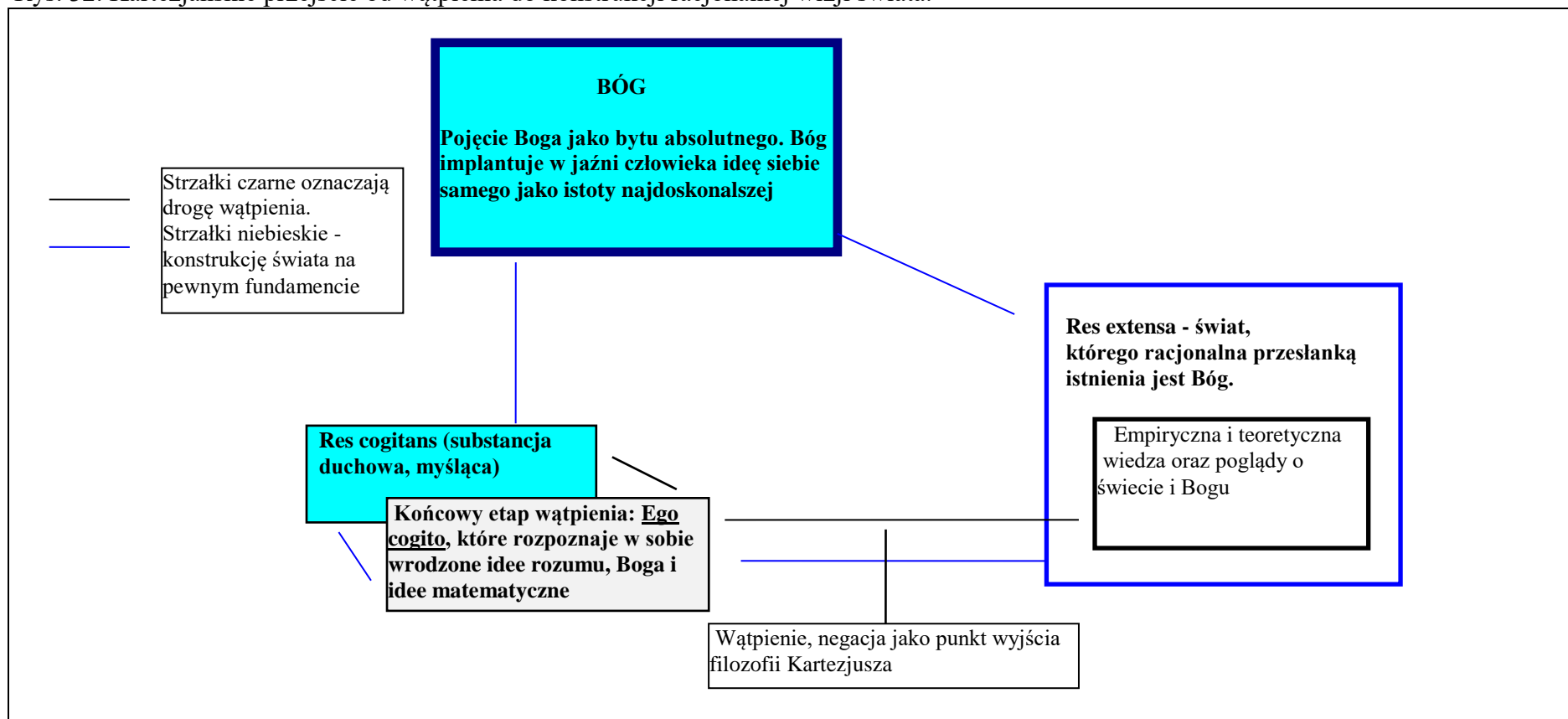
Rys.31. Wątpienie jako punkt wyjścia sceptycyzmu metodycznego Kartezjusza



Pojęcie ego cogito jest konsekwencją procedury wątpienia i wyraża fundamentalny moment teorii, "punkt Archimedesowy", na podstawie którego Kartezjusz może budować spójną i jasną wizję świata. Jednakże ego cogito jako res cogitans nie może zostać pozostawione samo sobie, gdyż racjonalizm Kartezjusza utraciłby atrybut racjonalności, ponieważ mógłby zostać uznany za własność pojedynczego umysłu, pojedynczej duszy. Dlatego w filozofii Kartezjusza, jak u wszystkich racjonalistów, gwarantem obiektywności tego rozumnego ładu okazuje się Bóg.

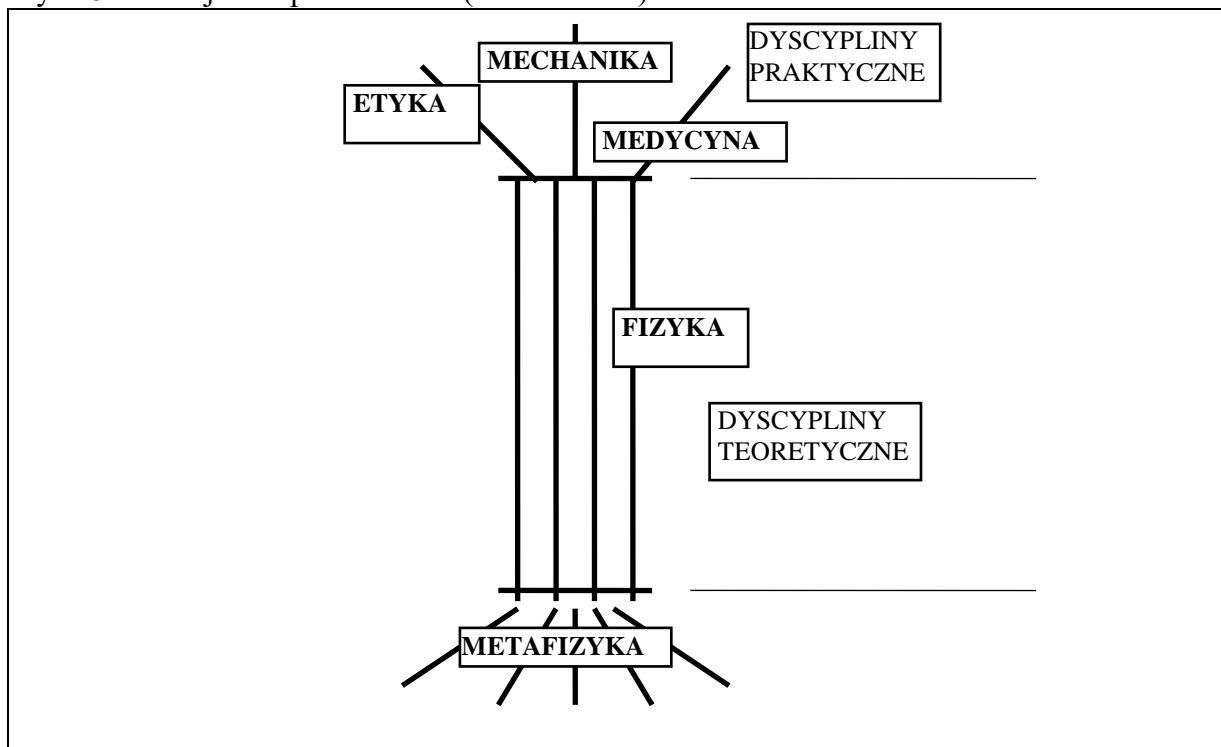


Rys. 32. Kartezjańskie przejście od wątpienia do konstrukcji racjonalnej wizji świata.



Racjonalistyczna filozofia Kartezjusza w celu zachowania jasności, wyraźności i spójności odwołała się do Istoty Boskiej. Kartezjański Rozum nie został jednakże pozbawiony suwerenności, gdyż to właśnie rozum, w sensie epistemologicznym, jest suwerenem tej filozofii. Realnym podmiotem przeprowadzonych przez Kartezjusza operacji był Rozum. Kolejny krok na drodze emancypacji i rozwoju nauk został zrobiony.

Rys.28. Kartezjański podział nauk (drzewo nauk)



### Słowniczek terminów

**Bóg** - u Kartezjusza jest istotą nieskończoną, doskonałą i dobrą; dzięki temu tak pojmowany Bóg, może zaszcześcić w umyśle człowieka ideę własnego istnienia oraz inne idee (świata i matematyki) nie z chęci zabawy (jak zrobiłby to Szatan), lecz w “zbożnym celu”.

**Jasność i wyraźność** - podstawowe kryteria metody filozoficznej Kartezjusza. Prowadzą do wiedzy prawdziwej. Zdanie “*cogito ergo sum*” jest jasne, gdyż jest proste. Zdanie wyraźne to takie zdanie, które wewnątrz nie jest rozdzielone. Wiedzą prawdziwą, absolutnie pewną jest wiedza zbudowana z takich zdań.

**Kogitacjonizm** - przekonanie, że można, wychodząc od myślenia (łac. *cogitatio*), poprzez zastosowanie odpowiednich operacji rozumowych (dedukcyjnych), dojść do stwierdzenia istnienia rzeczywistości poza tym myśleniem (rzeczywistość transcendentna).

**More geometrico** (łac. na wzór geometrii) - Kartezjański ideał wiedzy pewnej i rzetelnej. Filozofia racjonalistyczna może być taką wiedzą, jeśli będzie uprawiana tak jak matematyka.

**Myślenie** - patrz s.23

**Natywizm** - inaczej racjonalizm genetyczny; patrz rozdz. II.3.

**Racjonalizm** - patrz rozdz.II.1.

**Racjonalizm genetyczny** - stanowisko racjonalistyczne uznające istnienie w umyśle (**idee wrodzone**) ogólnych pojęć takich jak Bóg, wolność, nieśmiertelność, substancja oraz innych, których stosowalność wobec świata daje umysłowi wiedzę racjonalną wrodzoną

**Sceptycyzm** - (gr. skepsis - wątpliwość, rozważanie, poszukiwanie), stanowisko odrzucające możliwość istnienia wiedzy oraz racjonalnych wizji świata; sceptycyzm poddaje w wątpliwość możliwości poznawcze człowieka, a także rzetelność wiedzy przez niego zgromadzonej.

**Sceptycyzm metodyczny** - Kartezjusza jest zabiegiem myślowym, polegającym na kwestionowaniu wszelkich prawd po to, aby móc uzyskać wiedzę absolutnie pewną.

#### Literatura zagadnienia

- R. Descartes: Rozprawa o metodzie właściwego kierowania rozumem i poszukiwania prawdy w naukach, przeł. W. Wojciechowska. PWN, Warszawa 1988.
- S. Descartes: Prawidła kierowania umysłem, przeł. L. Chmaj. PWN, Warszawa 1958.
- A.M. Ziółkowski: Filozofia Rene Descartes'a. Wiedza Powszechna, Warszawa 1989
- Wł. Tatariewicz: Historia filozofii t.2